

Význam migrace v populačním vývoji České republiky během 90. let oproti minulosti značně vzrostl. Změny v politické orientaci v roce 1989 ovlivnily zahraniční migraci jak po stránce kvantitativní, tak kvalitativní. Otevření hranic umožnilo svobodný pohyb osob přes hranice, dřívější ilegální emigrace se stala legální, a přesto se již v roce 1991 změnilo Česko z emigrační země na imigrační. Několikanásobně vzrostly oproti období totality počty přistěhovaných osob; registrovaný pokles počtu emigrantů zejména od roku 1994 ukazuje na neúplnost evidence vystěhovaných osob. Od roku 1993 se vnitřní stěhování mezi Českem a Slovenskem změnilo v souvislosti s rozdělením státu v zahraniční migraci a zároveň tím vzrostly i nedopočty v registraci vystěhovalců. Migrační saldo tím zůstává dlouhodobě nadhodnocené, celkový objem zahraniční migrace lze považovat za podhodnocený, a proto obraz o vývoji charakteru úředně evidované zahraniční migrace Česka je nepochybně zkreslený. V celkové bilanci obyvatelstva zmírňovalo oficiální migrační saldo od roku 1994 úbytky obyvatelstva přirozenou měnou. Z existujících dat lze i přes neúplnost údajů o vystěhovaných však usuzovat, že celkový přírůstek trvale bydlících obyvatel zahraniční migrací byl v 90. letech patrně aktivní.

Reálná situace v charakteru zahraniční migrace se během 90. let od úředně evidovaných údajů postupně stále více lišila. Migrační atraktivita České republiky se postupně zvyšovala. Vzrostl počet dočasných ekonomických imigrantů, kteří nejsou zahrnuti do oficiální statistiky zahraniční migrace (viz poznámka na konci kapitoly). Česko se změnilo pro určité skupiny migrantů ze země tranzitní v zemi cílovou – zvláště zpočátku to však bylo způsobeno spíše než možnostmi a potřebami české ekonomiky zpřísněním imigračních zákonů zemí Evropské unie. Vzrostly i počty žadatelů o politický azyl a země se potýká s vysokou nelegální imigrací. Důsledkem rostoucích počtů legálních i ilegálních imigrantů a zpřísněné legislativy zemí Unie jsou u nás i změny migrační legislativy, směřující k přísnější a spolehlivější regulaci zahraniční migrace. Souvisejí s přizpůsobováním naší legislativy řadě opatření, dohod a zákonů států Evropské unie (tzv. *acquis* EU pro oblast migrace a azylu, jehož součástí jsou např. Schengenská dohoda, Dublinská úmluva, Amsterdamská smlouva).

Od roku 2001 se změnila metodika sledování zahraniční migrace, čímž ztratily údaje o počtech emigrantů a imigrantů návaznost na předchozí léta. Od tohoto roku se do zahraniční migrace totiž započítávají kromě osob měnících trvalé bydliště i cizinci, kteří u nás žijí na základě udělení víza nad 90 dnů a jejich pobyt zde přesáhl jeden rok; pokud jim platnost víza vyprší a opouštějí republiku, jsou evidováni jako vystěhovalí. Evidované počty migrantů se touto úpravou více přiblížily skutečnosti, ale v případě vystěhování našich občanů neúplná evidence stále přetrvává. Do statistiky migrace jsou od roku 2001 zahrnuti také osoby, jimž byl udělen azyl; jejich počty jsou však velmi nízké.

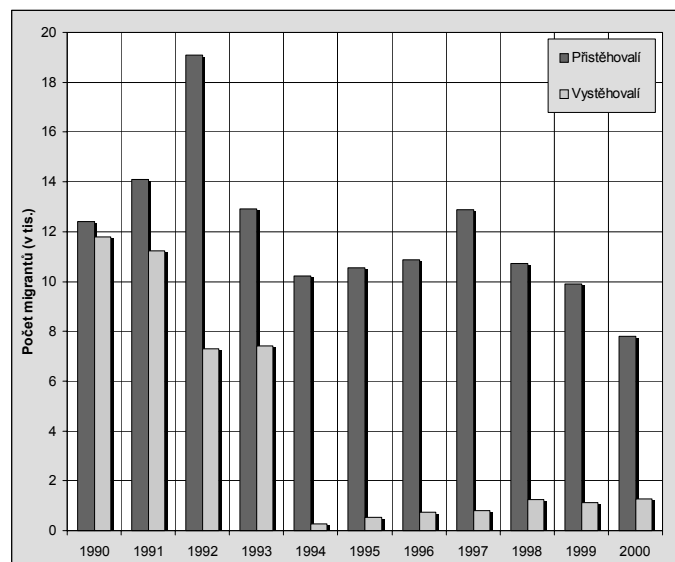
Trendy vnitřního stěhování a jeho regionální struktura se během 90. let radikálně změnila v důsledku ekonomických a sociálních proměn, prudkého poklesu hromadné bytové výstavby a stále nerozvinutého trhu s byty. Pokračoval sice pokles migrační mobility, patrný již v 70. a 80. letech snižováním objemu stěhování na větší vzdálenosti a migračním „uzavíráním“ územních jednotek již na úrovni okresů, ale především se zastavil proces koncentrace obyvatelstva. Zvýšila se migrační atraktivita menších obcí do 5 tis. obyvatel a naopak větší a postupně i malá města se stala migračně ztrátovými. U velkých měst začínají být patrné dekoncentrační tendence. Na významu získávají opět přechodné formy pohybu obyvatelstva – denní dojíždka z širokého zázemí a periodická dojíždka spojená s přechodným bydlením v pronajatých bytech či ubytovacích zařízeních ve městech.

ZAHRA NIČNÍ MIGRACE

V migraci přes hranice České republiky lze v 90. letech odlišit tři etapy. První bezprostředně souvisela s politickými změnami koncem roku 1989. Již v roce 1990 vzrostl počet přistěhovaných na trojnásobek a počet vystěhovaných na dvojnásobek předchozího roku a v dalším roce při rostoucím obratu poprvé

Registrované změny trvalého bydliště jako základ sledování zahraničního i vnitřního stěhování zachycují pouze část skutečných migračních pohybů

Obr. 7.1: Registrovaná migrace¹ přes hranice České republiky, 1990–2000

¹Včetně migrace se Slovenskem (1990–1992 to bylo vnitřní stěhování); počty vystěhovaných neúplné.

Během 90. let se objem migrace postupně snižoval při současně klesajících počtech imigrantů ze Slovenska a rostoucím významu imigrace z ostatních zemí

od roku 1954 převýšily počty imigrantů počty emigrantů (až do roku 1992 bylo stěhování se Slovenskem vnitřní migrací v rámci Československa a s migračním saldem vždy ve prospěch Česka). Bilance stěhování s tehdejšími zahraničími byla v roce 1990 ještě záporná, kladné migrační saldo bylo poprvé zaznamenáno v roce 1991. Toto období skončilo v roce 1992 zvýšenou česko-slovenskou migrační výměnou, jež souvisela s rozdělením státu. Migrační obrat mezi oběma částmi Československa činil v tomto roce 18,6 tis. osob. Současně dosáhl tehdy také počet přistěhovalých z ostatních zemí svého prvního vrcholu (7,3 tis. osob), naopak nepřiměřeně nízké počty vystěhovalých naznačovaly, že tato evidence není úplná.

Od roku 1993 se stalo i stěhování se Slovenskem zahraniční migrací, ale její charakter se dále odlišoval od ostatních zemí. Vzedmutá vlna stěhování spojená s rozdělením republiky trvala ještě v roce 1993, kdy šlo o početně vyrovnané toky (více než 7 tis. osob) migrantů v obou směrech, takže obrat klesl na 14,5 tis. osob, do roku 1997 se pak pohyb osob zvolna stabilizoval. Počty přistěhovalých z ostatních států naopak po poklesu v roce 1993 na 5,6 tis. stoupaly, až v roce 1997 dosáhly vrcholu počtem téměř 9,8 tis. osob. V období 1993–1997 se tedy obrátil význam migrace se Slovenskem a s ostatní cizinou. V samotném roce 1997, kdy se k nám přistěhovalo téměř 13 tis. osob, tvořila migrace z ostatních zemí tři čtvrtiny. Objem stěhování však představoval jen necelé dvě třetiny rozsahu migrace v prvním roce existence samostatné České republiky, zatímco saldo zahraničního stěhování bylo více než dvojnásobné (12,1 tis. osob). To bylo způsobeno především neúplnou registrací vystěhovalých. Evidence emigrantů se v tomto období ještě zhoršila, neboť od roku 1994 byly zrušeny vystěhovalecké pasy a nespolehlivou se stala i evidence vystěhování na Slovensko. Za vystěhovalé občany České republiky se podle zákona č. 9/1995 Sb. považují ty osoby, které při odchodu z republiky odevzdají občanský průkaz. Podle oficiálních údajů se v letech 1993–1997 do Česka přistěhovalo celkem 57,4 tis. osob. a vystěhovalo necelých 10 tis. osob, přičemž počet emigrantů do ostatních zemí kromě Slovenska činil oficiálně jen 1 862 osob.

Poslední etapa vývoje migrace v období 1998–2000 je charakteristická snižováním intenzity zahraničního stěhování na základě evidence změn trvalého pobytu osob. K úbytku, resp. stagnaci počtu přistěhovalých ze Slovenska se připojil pokles intenzity imigrace z ostatních zemí, který v roce 2000 představoval již jen polovinu počtu přistěhovalých z roku 1997; přitom celkový počet přistěhovalých klesl o 40 %. Rychlejší snížení intenzity imigrace v roce 2000 než v letech předchozích je spojeno i se zavedením zpřísněných imigračních předpisů pro řadu zemí východní Evropy. Objem stěhování klesl do roku 2000 na 9 tis. osob, kladným migračním saldem Česko v roce 2000 získalo údajně 6,5 tis. obyvatel. Oproti roku 1993 byl počet všech stěhování přes hranice Česka méně než poloviční, zatímco migrační saldo bylo o pětinu vyšší.

V období 1990–2000 se tak do Česka podle oficiální evidence migrace přistěhovalo 131,4 tis. osob a vystěhovalo 43,7 osob. Od vzniku samostatné republiky to představovalo 85,8 tis. přistěhovalých a 13,4 tis. vystěhovalých a přírůstek obyvatel stěhováním činil přes 72 tis. osob. Porovnáním s údaji o přistěhovalých z Česka do některých sousedních zemí (Slovensko, Německo), které jsou však srovnatelné jen částečně, lze odhadovat každoroční skutečné počty vystěhovalých na 4–6 tis. osob.

Tab. 7.1: Evidovaná migrace přes hranice České republiky

Ukazatel	1990 ²	1991 ²	1992 ²	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ³
Počet přistěhovalých	12 411	14 096	19 072	12 900	10 207	10 540	10 857	12 880	10 729	9 910	7 802
Počet vystěhovalých ¹	11 787	11 220	7 291	7 424	265	541	728	805	1 241	1 136	1 263
Saldo stěhování ¹	624	2 876	11 781	5 476	9 942	9 999	10 129	12 075	9 488	8 774	6 539
Objem stěhování ¹	24 198	25 316	26 363	20 324	10 472	11 081	11 585	13 685	11 970	11 046	9 065
Saldo na 1 000 obyvatel ¹	0,06	0,28	1,14	0,53	0,96	0,97	0,98	1,17	0,92	0,85	0,64
Stěhování se Slovenskem											
Počet přistěhovalých	10 073	8 334	11 740	7 276	4 076	3 845	3 450	3 088	2 887	3 235	2 826
Počet vystěhovalých ¹	7 674	7 324	6 823	7 232	56	140	213	260	356	336	413
Saldo stěhování ¹	2 399	1 010	4 917	44	4 020	3 705	3 237	2 828	2 531	2 899	2 413
Stěhování s ostatními zeměmi											
Počet přistěhovalých	2 338	5 762	7 332	5 624	6 131	6 695	7 407	9 792	7 842	6 675	4 976
Počet vystěhovalých ¹	4 113	3 896	468	192	209	401	515	545	885	800	850
Saldo stěhování ¹	-1 775	1 866	6 864	5 432	5 922	6 294	6 892	9 247	6 957	5 875	4 126

¹Neúplná evidence vystěhovalých do ciziny.

²V letech 1990–1992 je zahrnuto v zahraniční migraci i vnitřní stěhování se Slovenskem v rámci Československa.

³Metodicky nesrovnatelné údaje za rok 2001 jsou uvedeny v následujícím odstavci.

Neúplnost registrace emigrantů vedla již na konci 90. let k pochybnostem o kladném migračním saldu. Částečně je potvrdily v roce 2001 počty migrantů registrované podle změněné metodiky zahraniční migrace. Počet imigrantů (osob, které v Česku získaly trvalé bydliště a cizinců pobývajících u nás na základě víza nad 90 dnů déle než rok) vzrostl na 12918 osob, tedy téměř o dvě třetiny. Mnohem větší byl však nárůst počtu vystěhovalých – z 1263 osob v roce 2000 na 21 469 v roce 2001, což vedlo k bilančnímu úbytku téměř 8,6 tis. osob, samozřejmě při trvající neúplnosti registrace občanů Česka při vystěhování z republiky a dalších nepřesnostech v registraci (zařazení do souboru migrantů teprve po uplynutí jednoho roku pobytu způsobuje časovou nesrovnatelnost mezi emigrací a imigrací, evidence imigrantů po tomto časovém odstupu nemusí být přesná). Nicméně úbytky zahraniční migrací v roce 2001 se podle nové metodiky týkaly všech hlavních zdrojových zemí (Slovensko, Ukrajina, Rusko, Německo) kromě Vietnamu.

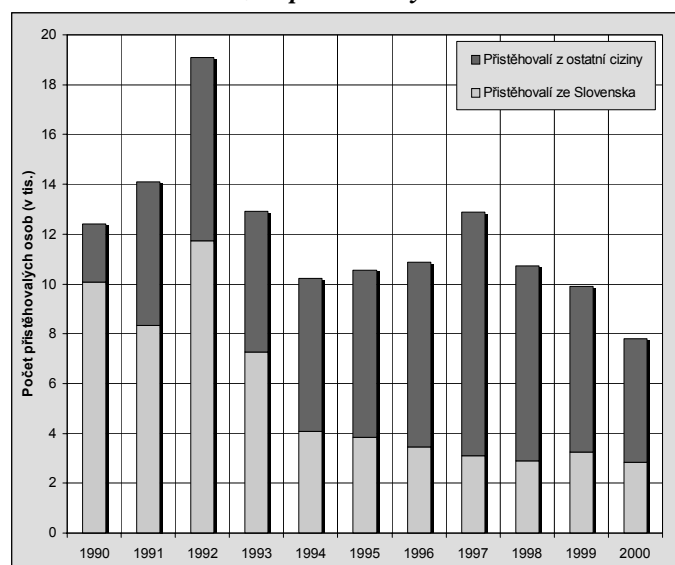
Podrobnější demografické údaje o migraci 90. let jsou k dispozici jen o zahraniční imigraci definované změnou trvalého bydliště, tedy o stěhování pouze části cizinců, takže charakteristiky zahraniční migrace patrně nevystihují strukturu skutečného souboru migrantů. Spolehlivější analýzy zahraniční migrace lze navíc z důvodu neúplné evidence vystěhovalých provádět jen pro její imigrační složku.

Ve struktuře přistěhovalých do České republiky se po celou dobu její samostatné existence od roku 1993 odrážejí rozdíly mezi imigrací ze Slovenska a přistěhovalými z ostatních zemí. Mezi obyvatelstvem Česka a Slovenska existují četné příbuzenské vztahy, dlouhodobým soužitím v jednom společném státě se vytvořily úzké kulturní, sociální a ekonomické vazby. V důsledku toho i po rozdělení Československa byla a jsou uplatňována pro tuto migraci poněkud odlišná legislativní opatření s volnějším režimem než pro migraci s ostatními státy – zejména pro dočasnou a pracovní migraci, a častější je také udělování povolení k trvalému pobytu za účelem sloučení rodiny.

Z celkového počtu imigrantů, který od roku 1993 dosáhl téměř 86 tis. osob, tvořili přistěhovalí ze Slovenska téměř 31 tis. osob, tedy více než třetinu. Význam imigrace ze Slovenska však klesal – v roce 1993 představovali ještě 56 % imigrantů, od následujícího roku získali trvale převahu imigranti z ostatních zemí, jejichž podíl dosáhl v roce 1997 dokonce tří čtvrtin imigrace. Pak se podíl počtu přistěhovalých ze Slovenska opět zvýšil, takže na přelomu století tvořili více než třetinu všech imigrantů, ovšem při mnohem nižší intenzitě imigrace – 2 826 přistěhovalých v roce 2000 představovalo jen necelé dvě pětiny počtu z roku 1993. V těchto údajích jsou zahrnuta jak faktická přestěhování, tak i pouhé změny v registraci typu pobytu, když slovenští občané bydlící u nás přechodně získali povolení k trvalému pobytu a přihlásili se k trvalému bydlišti.

Při neúplnosti evidence vystěhovalých mělo Česko ztrátové migrační saldo zřejmě již před rokem 2001

Obr. 7.2: Počet a složení přistěhovalých osob do Česka

Tab. 7.2: Nejvýznamnější imigrační proudy do České republiky

Země vystěhování	1993		1995		1997		1998		1999		2000	
	Počet osob	Pořadí	Počet osob	Pořadí	Počet osob	Pořadí	Počet osob	Pořadí	Počet osob	Pořadí	Počet osob	Pořadí
Slovensko	7 276	1.	3 845	1.	3 088	1.	2 887	1.	3 235	1.	2 826	1.
Ukrajina	279	8.	846	3.	1 524	3.	1 595	2.	1 676	2.	1 213	2.
Německo	1 391	2.	1 198	2.	859	4.	688	4.	560	5.	537	3.
Rusko	310	6.	364	7.	759	5.	593	5.	701	4.	433	4.
USA	314	5.	372	5.–6.	388	7.	255	7.	265	6.	395	5.
Vietnam	205	10.	372	5.–6.	1 707	2.	1 204	3.	808	3.	312	6.
Kanada	421	3.	390	4.	234	11.	187	11.	144	10.	141	7.
Bulharsko	63	20.	203	11.	236	10.	247	9.	171	9.	140	8.
Švýcarsko	404	4.	315	8.	196	14.	153	13.	115	14.	117	9.
Velká Británie	106	16.	112	17.	102	20.	90	21.	68	21.	103	10.

Během let 1993–2000 se radikálním způsobem změnilo zastoupení přistěhovalých podle zemí původu. Klesající intenzita imigrace ze Slovenska, jež byla logickým důsledkem postupného odpoutávání obou dnes samostatných států, zaručovala i při nejnižším zastoupení přistěhovalých ze Slovenska (24 % v roce 1997) výjimečné trvalé prvenství. U imigrantů z ostatních zemí se ve změnách jejich

**Zavedení vízové
povinnosti se projevilo
ve změně rozsahu
přistěhování
a struktury podle země
původu imigrantů**

zastoupení podle země původu odráželo působení několika faktorů, jejichž vliv se logicky měnil. Zpočátku strukturu imigrantů ovlivňovala vlna tzv. reemigrace, což byla zpětná vlna dlouhodobé poválečné emigrace z totalitního Československa. Aktuální politická a ekonomická situace evropských i mimoevropských zemí, zejména lokální ozbrojené konflikty na Balkáně a nepříznivé ekonomické důsledky rozpadu východního bloku pro řadu jeho členů byly další skupinou faktorů, která způsobila vlnu politické a ekonomické emigrace, směřující zpočátku přes region střední Evropy jako tranzit dále na Západ. Zavedení restriktivních legislativních opatření k omezení této imigrace do států Evropské unie znamenalo, že se Česká republika stala pro značnou část těchto imigrantů cílovou zemí. Třetí skupinou faktorů, jejichž vliv se projevil nejpozději, je řada omezujících legislativních opatření, jejichž zaváděním se Česko snaží jednak regulovat příliv imigrantů na své území a zároveň harmonizovat své zákonné normy s předpisy Evropské unie (např. v roce 2000 zavedení vízové povinnosti se zeměmi bývalého SSSR, readmisní dohody).

Zatímco nejsilnější proudy přistěhovaých přicházely v prvních letech po pádu totality především z Německa, Kanady a Švýcarska, kdy se jednalo hlavně o návratovou imigraci dřívějších našich občanů, v dalších letech sílil proud ekonomických imigrantů ze zemí bývalého Sovětského svazu, Vietnamu, Rumunska a Bulharska. V roce 1996 vystřídala Německo na druhém místě v pořadí nejvýznamnějších zdrojových zemí Ukrajina, která si kromě roku 1997, kdy druhým nejvýznamnějším proudem byli přistěhovalí z Vietnamu, druhé místo udržela až do roku 2000. Stalo se tak i přes pokles počtu imigrantů (zavedení vízové povinnosti) více než o čtvrtinu, přičemž na celkovém počtu přistěhovaých se Ukrajinci podíleli téměř 16 %. Zavedením vízové povinnosti s Ukrajinou, Ruskem a dalšími státy SNS se snížily počty přistěhovaých z těchto zemí a zároveň se částečně změnilo také pořadí států, odkud k nám imigranti nejčastěji přicházeli. V důsledku razantního poklesu počtu osob přistěhovaých z Vietnamu a z Ruska se stala v roce 2000 oproti roku 1999 třetím největším proudem opět imigrace z Německa (7 %). Přistěhovali z Ruska (snížení počtu téměř o 40 %) zůstali i nadále čtvrtou nejpočetnější skupinou (6 % imigrantů). Po dvou letech se opět zvýšily počty přistěhovaých ze Spojených států, šestou nejpočetnější skupinou přistěhovaých byli v roce 2000 imigranti z Vietnamu. V druhé polovině 90. let i v roce 2000 se stalo Česko cílovou zemí hlavně pro imigranty z východní Evropy.

Složení imigrantů podle státního občanství, které v podstatě kopíruje průběh návratové imigrace, se sleduje od roku 1995 (do té doby se zjišťovala národnost přistěhovaých). Přistěhovali s českým občanstvím měli ještě v polovině 90. let klíčové postavení mezi imigranty z ostatních zemí, neboť v roce 1995 představovali počtem 3 348 osob polovinu přistěhovaých. S odezníváním vlny reemigrace klesl jejich počet do roku 1999 více než o polovinu, ale jejich podíl se snížil na necelou čtvrtinu. V roce 2000 jich opět přibýlo a jejich podíl se zvýšil až na 35 %. Všimneme-li si pouze zemí vyspělé Evropy (státy Evropské unie, Švýcarsko, Norsko), z nichž přicházela v roce 1995 polovina přistěhovaých s českým občanstvím z ostatních zemí, byl pokles počtu reemigrantů rychlejší, takže do roku 2000 se jejich podíl snížil na 45 %. Mezi přistěhovalými ze Slovenska tvořily osoby s českým občanstvím v roce 1995 třetinu, do roku 1997 jejich podíl klesl na méně než čtvrtinu. Od roku 1998 se trend obrátil a v roce 2000 měli imigranti ze Slovenska opět téměř ve dvou třetinách případů české občanství. Získání českého občanství je snazší a patrně i častější u občanů Slovenska než u ostatních cizinců; jednou z možností nabytí českého občanství je sňatek – např. v roce 2000 bylo uzavřeno téměř tisíc sňatků, kdy jeden ze snoubenců měl slovenské a druhý české státní občanství.

Tab. 7.3: Přistěhovalí s českým státním občanstvím

Přistěhovalí	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Přistěhovalí s českým státním občanstvím celkem	4 637	3 449	2 931	2 786	3 100	3 575
– podíl z úhrnu imigrantů (v %)	44,0	31,8	22,8	26,0	31,3	45,8
v tom:						
Ze Slovenska	1 289	900	720	906	1 503	1 847
– podíl z imigrantů ze Slovenska celkem (v %)	33,5	26,1	23,3	31,4	46,5	65,4
Z ostatních zemí	3 348	2 549	2 211	1 880	1 597	1 728
– podíl z imigrantů z ostatních zemí celkem (v %)	50,0	34,4	22,6	24,0	23,9	34,7
Z toho ze zemí vyspělé Evropy	1 702	1 182	1 031	836	737	769
– podíl z imigrantů s českým občanstvím z ostatních zemí (v %)	50,8	46,4	46,6	44,5	46,1	44,5

Věková struktura imigrantů byla po celé období 1990–2000 velmi příznivá. Mírný vzestup zastoupení osob v produktivním věku, které tvořily u přistěhovaých z ostatních zemí větší podíl než u přistěhovaých ze Slovenska, lze do jisté míry vysvětlit rostoucím významem ekonomické imigrace a klesajícím podílem reemigrantů. U imigrace ze Slovenska významně převažovala dětská složka nad přistěhovalými v poproduktivním věku (osoby starší 60 let), kdežto u přistěhovaých z ostatních zemí byl poměr dětí

a starších osob mnohem vyrovnanější s tendencí vzestupu podílu přistěhovaných starších 60 let. U přistěhovaných ze Slovenska ještě sedm let po rozdělení federace docházelo k častějšímu stěhování rodin s dětmi, což je spíše rysem vnitřní migrace. Z hlediska složení podle pohlaví v souboru imigrantů stále mírně převládali muži, i když se v posledních letech rozdíly téměř vyrovnaly.

Tab. 7.4: Složení přistěhovaných do Česka podle věku a pohlaví (v %)

Věková skupina	Přistěhovalí celkem				Přistěhovalí ze Slovenska				Přistěhovalí z ostatních států			
	1993	1997	1999	2000	1993	1997	1999	2000	1993	1997	1999	2000
0–14	14,5	10,6	13,1	9,1	20,4	14,9	14,9	12,6	6,9	9,2	12,2	7,1
15–59	75,9	82,4	78,8	81,8	72,5	79,3	78,2	79,9	80,2	83,4	79,2	82,9
60 a více	9,6	7,0	8,1	9,1	7,1	5,8	6,9	7,5	12,9	7,4	8,6	10,0
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Absolutní počet	12 900	12 880	9 910	7 802	7 276	3 088	3 235	2 826	5 624	9 792	6 675	4 976
– z toho ženy (v %)	47,8	45,0	49,0	49,3	47,2	45,3	47,9	49,5	48,5	44,9	49,5	49,5

Obraz o zahraničním stěhování v 90. letech by nebyl úplný, kdybychom opomenuli početně mnohem významnější skupinu imigrantů než jsou přistěhovalí ze zahraničí evidovaní na základě přihlášení k trvalému pobytu. Jde o cizince, kteří u nás pobývali přechodně na základě udělení víza k pobytu na více než 90 dnů (dříve dlouhodobý pobyt). Toto vízum lze po vypršení jednoho roku pobytu obnovit, pokud trvá účel pobytu cizince; až do roku 2000 tito cizinci nebyli zahrnuti do bilance zahraničního stěhování. Od roku 2001 jsou ti z nich, kteří u nás žili nejméně rok, započtení do statistiky migrace a budou zahrnuti i do bilancí počtu obyvatelstva.

Tab. 7.5: Počty cizinců s povolením pobytu na území České republiky (v tis.; k 31.12.)

Druh pobytu	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ⁴	Index 2000/1993
Pobyt na vízum nad 90 dnů ¹	7,7	20,4	46,1	71,2	120,1	152,8	153,5	155,8	162,1	134,1	291
Trvalý pobyt	27,2	29,5	31,1	32,5	38,5	45,8	56,3	63,9	66,8	66,9	215
Bez specifikace pobytu ³	x	x	0,5	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	x	x	x
Celkem	34,9	49,9	77,7	104,4	159,2	199,2	210,3	220,2	228,9	201,0	259
Celkem na 1 000 obyvatel ČR ²	3,4	4,8	7,5	10,1	15,4	19,3	20,4	21,4	22,3	19,6	.
Cizinci s pobytem na vízum nad 90 dnů na 1 000 obyvatel ČR ²	0,7	2,0	4,5	6,9	11,6	14,8	14,9	15,1	15,8	13,1	.

¹Do roku 1999 dlouhodobý pobyt.

²Cizinci s trvalým pobytem jsou zahrnuti do celkového počtu obyvatel České republiky.

³Do roku 1998 nespecifikován druh pobytu u cizinců bez údaje o státní příslušnosti, od roku 1999 zahrnuti ve skupinách podle druhu pobytu.

⁴V počtu osob s uděleným vízem nad 90 dnů jsou zahrnuti i občané Slovenska, pobývající u nás podle nařízení vlády č. 77 z 3. března 2000 na základě potvrzení o přechodném pobytu.

Pramen: Ministerstvo vnitra, Cizinecká a pohraniční policie.

Získání víza k pobytu na více než 90 dnů je mnohem snazší než získání povolení k trvalému pobytu, proto jsou počty cizinců s tímto povolením mnohem větší než počty cizinců žijících v Česku na povolení k trvalému pobytu. V roce 2000 povolení k přechodnému pobytu na vízum nad 90 dnů obdrželo necelých 21 tis. cizinců a zároveň bylo dalších 113 tis. víz k pobytu nad 90 dnů prodlouženo, takže tito cizinci počtem 134 tis. osob více než dvojnásobně převyšovali počet cizinců s uděleným trvalým pobytem (66,9 tis. v roce 2000, meziroční přírůstek pouhých 137 osob). V roce 2000 se každoroční přírůstky počtu cizinců s pobytem na vízum nad 90 dnů poprvé od roku 1990 změnil v úbytek. Pokles o 28 tis. osob lze vysvětlit změnou pravidel pro pobyt slovenských občanů v průběhu roku 2000 (viz poznámka na konci kapitoly). Skutečnost, že občané Slovenska nemusí žádat o vízum pro pobyt nad 90 dnů ani se nemusí hlásit k přechodnému pobytu na našem území, byla hlavní příčinou patrně neúplné evidence slovenských občanů. Další příčinou úbytku bylo zpřísnění podmínek pro získání víza pro pobyt nad 90 dnů pro ostatní cizince, což se projevilo v přesunu žadatelů o tato víza, resp. o jejich prodloužení, do skupiny žadatelů o azyl (týkalo se hlavně občanů Ukrajiny, Moldávie, Vietnamu a Ruska).

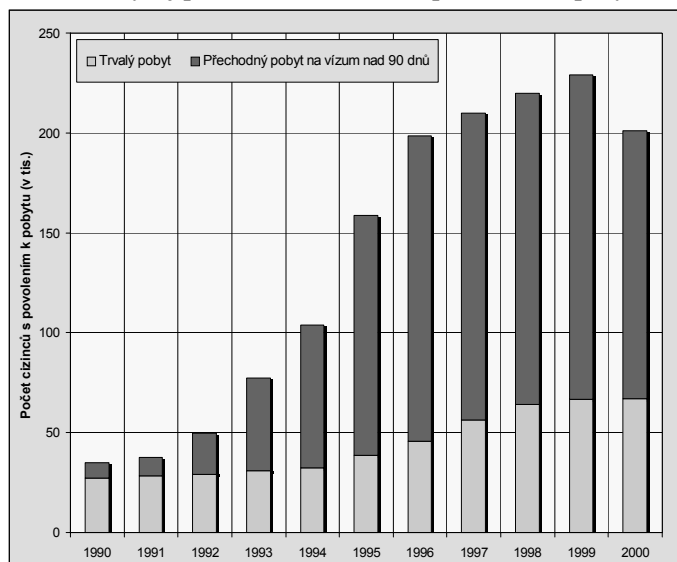
Počty cizinců s vízem nad 90 dnů (povolení k dlouhodobému pobytu) byly začátkem 90. let velmi nízké, rostly zpočátku velmi dynamicky; v letech 1991–1993 se počet těchto cizinců každoročně více než zdvojnásobil a v období 1993–2000 vzrostl téměř třikrát. Cizinců s povolením k trvalému pobytu žilo v roce 1990 na území Česka třikrát více než cizinců s dlouhodobým pobytem, ale jejich přírůstky byly mnohem pozvolnější. V roce 1993 již nad 31 tis. cizinců s trvalým pobytem převažovali cizinci

V Česku pobývá 200 tis. cizinců legálně a dalších 100 tis. podle neoficiálních odhadů nelegálně

s dlouhodobým pobytem a v roce 2000 na jednoho cizince s trvalým pobytem připadali více než dva cizinci s pobytem na vízum nad 90 dnů. Na 1000 obyvatel připadalo v roce 2000 necelých 20 cizinců žijících zde na povolení, z toho 13 z nich byl povolen přechodný pobyt na vízum nad 90 dnů. O těchto cizincích jsou k dispozici pouze údaje o účelu pobytu, o zemi původu a o místě jejich pobytu u nás. Ukazuje se, že jejich počty a pracovní aktivity jsou výrazně regionálně diferencovány. Podrobnější demografické údaje o nich se však nezjišťují.

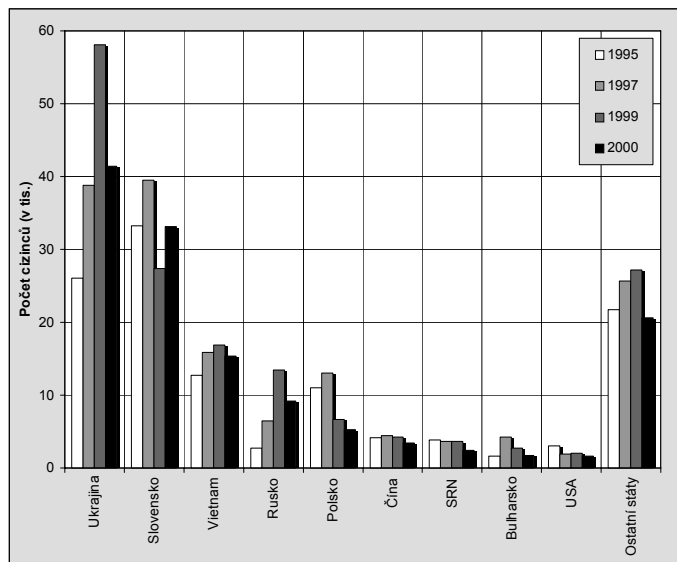
Z vývoje složení cizinců pobývajících v Česku přechodně na vízum nad 90 dnů podle státního občanství je patrný vliv nových legislativních úprav z roku 2000, zejména ve snížení počtu cizinců s pobytem na vízum nad 90 dnů z Ukrajiny, Ruska a Vietnamu.

Obr. 7.3: Vývoj počtu cizinců v Česku podle druhu pobytu

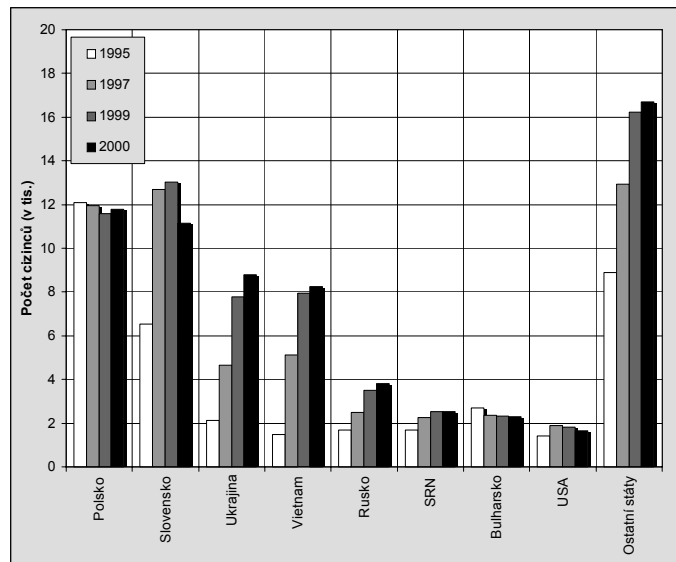

Nejčastějším důvodem udělení povolení k pobytu cizincům bylo podnikání nebo zaměstnání. Od roku 1997, kdy na našem území tito cizinci počtem 125 tis. osob dosáhli vrcholu (nepočítaje v to téměř 70 tis. registrovaných občanů Slovenska), a kdy poprvé počet živnostenských oprávnění udělených cizincům převýšil počet udělených povolení k zaměstnání, nastal především v důsledku následné regulace udělování povolení k zaměstnání pokles jejich počtu. V roce 2000 u nás žilo více než 40 tis. cizinců s povolením k zaměstnání, pouhých 56 % počtu z roku 1996. Počet cizinců s povolením k podnikání se po propadu v roce 1998 naopak každoročně zvyšoval až na 61 tis. v roce 2000, ale ani v tomto roce ještě nedosáhl maxima z roku 1997. Regulační opatření byla uplatňována v oblasti udělování povolení k zaměstnání, zejména v rámci bilaterálních dohod se zeměmi, ze kterých k nám přicházejí ve větších počtech cizinci hledající uplatnění na trhu práce, a to především s ohledem na zaměstnanost našich občanů. Udělení živnostenského oprávnění regulaci nepodléhalo.

Obr. 7.4a: Vývoj počtu cizinců v Česku s pobytem na vízum nad 90 dnů podle státní příslušnosti

Obr. 7.4b: Vývoj počtu cizinců v Česku s trvalým pobytem podle státní příslušnosti

Ačkoliv zaměstnanost občanů Slovenska není v Česku regulována, měla od svého vrcholu v roce 1996 klesající trend; teprve v roce 2000 nastalo v souvislosti se zavedením nařízení vlády o zaměstnávání občanů Slovenska jisté oživení. V roce 2000 bylo v Česku registrováno 63,6 tis. zaměstnaných občanů Slovenska. Z více než 40 tis. povolení k zaměstnání cizincům z jiných zemí získali podle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí nejvíce těchto povolení občané Ukrajiny (38 %), na druhém místě byli Poláci (16 %), dále pak občané Moldávie, SRN a Bulharska. Zatímco počet povolení k zaměstnání oproti roku 1999 klesl téměř o čtyři tisíce, bylo na konci roku evidováno o necelé 3 tis. podnikatelů (5 %) více než v roce 1999. Mezi více než 61 tis. osob s živnostenským oprávněním jen mírně převažovali občané Ukrajiny (35 %) nad občany Vietnamu (31 %), na třetím místě byli občané Slovenska (11 %). Přestože cizinci netvořili v roce 2000 ani 2 % z celkového počtu obyvatelstva (jejich podíl ve srovnání s rokem 1999 dokonce klesl), na trhu práce stoupl jejich podíl na 3,2 % z počtu

pracujících. Jejich rozmístění v Česku však bylo velmi nerovnoměrné a velmi rychle reagovalo na aktuální ekonomickou situaci a poptávku po pracovní síle (např. odliv z Ostravska v roce 1999).

Vysoká koncentrace ekonomických aktivit cizinců, i když s klesajícím trendem, byla trvale v Praze a okolí. V roce 2000 bylo v Praze a jejím zázemí soustředěno více než 30 % cizinců (třetinu tvořili Slováci) a jejich podíl z úhrnu pracujících osob v Praze představoval téměř 8 %; o něco méně byli zastoupeni v okresech Praha-západ (5,4 %), Praha-východ (6,4 %) a Mělník (4,3 %). Nejvyšší podíl zaměstnaných osob však tvořili v okrese Mladá Boleslav (9,4 %). Obecně se cizinci uplatňovali více na pracovních trzích velkoměst: Ostrava (4,2 % zaměstnaných – převážně Slováci), Brno (4,3 %), okres Liberec (5,6 %), okres Vsetín (3,7 % – hlavně občané Slovenska), a dále v pohraničních okresech Cheb, Karlovy Vary a Tachov zejména svými podnikatelskými aktivitami.

Součástí legální zahraniční migrace jsou i cizinci žádající u nás o politický azyl. Na území České republiky požádalo od roku 1990 téměř 52 tis. osob o azyl, který skutečně obdrželo pouze 2 114 osob. Ke konci roku 2000 žilo v Česku 1 268 osob s uděleným azylem, k 31.10. 2001 jich bylo 1 279. Nejvíce jich pocházelo z Rumunska (22 %), Afghánistánu (10 %), zemí bývalého Sovětského svazu, Vietnamu a Arménie. V roce 2001 bylo podáno přes 18 tis. žádostí o azyl, obdrželo jej 83 žadatelů. Počet žádostí byl více než dvakrát vyšší než v roce 2000 (souvislost se zavedením víz pro některé země Svazu nezávislých států, kdy se část žadatelů o víza přelila do skupiny žadatelů o azyl – viz výše). Od poloviny 90. let, především však od roku 1998, lze sledovat vzestup počtu žadatelů, kromě toho se od roku 2000 mění i složení žadatelů podle státní příslušnosti. Do popředí se dostali žadatelé z Ukrajiny (v roce 2001 téměř 4,5 tis. žádostí), Moldávie, Ruska, Indie i Slovenska, a stabilně zde figurují občané Rumunska; klesl podíl žadatelů ze Srí Lanky, Afghánistánu a dalších asijských zemí a z Jugoslávie a Bulharska. Vývoj počtu žadatelů o azyl reaguje nejen na politickou situaci, ozbrojené konflikty a celkovou nestabilitu v zemích původu žadatelů, ale také na aktuální legislativní úpravy v oblasti azylové politiky a migrační politiky obecně v přijímajících zemích.

Přísná azylová politika omezuje imigraci osob, které žádají o udělení azylu

Tab. 7.6: Žadatelé o politický azyl v České republice

Ukazatel	1990–1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Celkem
Počet žadatelů	4 669	2 207	1 187	1 417	2 211	2 109	4 085	7 220	8 788	18 093	51 986
Počet udělených azylů	1 057	251	116	59	162	96	78	79	133	83	2 114
– v % počtu žadatelů	22,6	11,4	9,8	4,2	7,3	4,6	1,9	1,1	1,5	0,5	4,1

Pramen: Ministerstvo vnitra ČR, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců.

Skutečný obraz o celkovém rozsahu zahraniční migrace je třeba doplnit o nemalý počet cizinců zdržujících se na našem území nelegálně; kvantitativní hodnocení nelegální migrace je však značně problematické. Z velké části jde o osoby ze zemí bývalého východního bloku, jižní a jihovýchodní Asie. Odhaduje se, že může jít až o 100 tis. pracovníků, převážně ve stavebnictví a ve službách. V roce 2000 bylo policejními útvary evidováno 22 tis. cizinců zdržujících se na území republiky neoprávněně. Mimo těchto nelegálních imigrantů naše republika slouží stále jako tranzitní země pro cizince, kteří se snaží přejít nelegálně přes hranice Česka do zemí Evropské unie. V roce 2000 bylo na hranicích z České republiky evidováno 28 tis. nelegálních přechodů cizinců, jen o málo více než v roce předchozím.

Proces zahraniční migrace během 90. let dostal nový charakter. Migrace se stala převážně záležitostí dočasných, byť déle trvajících pobytů cizinců. Přestože cílem řady přistěhovalců je stále trvalé přesídlení, tedy alespoň získání povolení k trvalému pobytu, stále více převládají v charakteru migrace dočasné, především pracovní pobyty cizinců, a přistěhovalectví ve smyslu trvalého přesídlení přestalo odrážet celkovou migrační situaci. Mnozí z migrantů s vízy k pobytu nad 90 dnů si zde dobu pobytu několikrát prodlužují, často zde mají jen přechodné bydliště, délku pobytu nelze zjistit. Podle toho, jakou činností se u nás zabývají, je lze rozlišit na:

- Pracovníky převážně v dělnických a málo kvalifikovaných profesích (imigrace většinou ze zemí bývalého Sovětského svazu, Polska a z Balkánu; jsou mezi nimi často lidé se středoškolským i vysokoškolským vzděláním);
- Obchodníky a podnikatele, pocházející většinou z asijských zemí, a to z Vietnamu, Thajska, Pákistánu a Číny;
- Imigranty z vyspělých zemí, kteří jsou většinou vysoce kvalifikovaní, s vyšším vzděláním, a jsou nejčastěji zaměstnáni ve vedení různých firem jako poradci, podnikatelé nebo ve vzdělávací sféře.

Poznámka:

Zahraniční migrací se až do roku 2000 rozumělo v České republice stěhování osob přes hranice státu spojené se změnou trvalého bydliště a evidované statistickými orgány. Takto byla migrace sledována od roku 1954. (Od 1.7. 1954 byla v oficiální evidenci zahraničního stěhování zahrnuta migrace československých občanů a cizinců i osob bez státní příslušnosti. V letech 1990–1992 bylo započítáno do zahraniční migrace i stěhování se Slovenskem). Zahraniční migraci představují ale i cizinci, registrovaní orgány Ministerstva vnitra, kteří k nám přicházejí na základě udělení povolení k pobytu – buď trvalému, nebo přechodnému na dlouhodobá víza (nad 90 dnů), a dále cizinci, kteří obdrželi azyl (podle § 73 zákona 325/1999 Sb. o azylu) či vízum za účelem strpění (podle § 35 zákona 326/1999 Sb. o pobytu cizinců).

V roce 2000 se změnila legislativa upravující podmínky pobytu cizinců na území Česka

Pobyt cizinců v ČR od 1. ledna 2000 nově upravily zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců v ČR a o změně některých zákonů, a zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a změně zákona č. 283/1991 Sb. včetně dalších předpisů a novel zákona. Cílem nových zákonů bylo odstranit nedostatky dosavadních právních úprav, aby bylo možné účinněji regulovat pobyt cizinců na našem území a zároveň harmonizovat naše právní předpisy s požadavky práva EU. Zákon o pobytu cizinců nově zavedl dva druhy pobytu – přechodný a trvalý, upravil problematiku vydávání a prodlužování víz a zavedl řadu dalších ustanovení. Institut krátkodobého pobytu byl nahrazen termíny „přechodný pobyt na území bez víza“ a „přechodný pobyt na krátkodobá víza“. Povolení k trvalému pobytu je i nadále vydáváno v omezeném rozsahu a v zákonem stanovených případech, nejčastěji za účelem společného soužití s českým státním příslušníkem, z humanitárních důvodů, nebo pokud je to v zahraničně politickém zájmu ČR, či po nejméně osmi letech pobytu na vízum nad 90 dnů a v dalších zvláštních případech. Místo pojmu „dlouhodobý pobyt“ uvedeného v zákoně z roku 1992 byl zaveden „přechodný pobyt na dlouhodobá víza“. Na dlouhodobá víza mohou v ČR pobývat cizinci s vízy k pobytu nad 90 dnů, dále s vízy za účelem strpění a s vízy za účelem dočasné ochrany. Vízum za účelem dočasné ochrany může získat cizinec, pokud žije s cizincem, který je držitelem povolení k pobytu, vízum za účelem strpění je udělováno cizincům, kteří požádali o soudní přezkoumání správního rozhodnutí ve věci azylu. Vízum k pobytu nad 90 dnů je udělováno cizincům na základě uvedení účelu pobytu na našem území nejdéle na 365 dní s možností dalšího prodloužení, jestliže trvá účel pobytu.

Odlišně bylo v roce 2000 upraveno postavení imigrantů ze Slovenska. Občané Slovenska podle nařízení vlády č. 77 ze dne 8.3. 2000 nemusí žádat o vízum k pobytu nad 90 dnů, ale mohou na našem území pobývat pouze na základě potvrzení o přechodném pobytu, které jim na jejich žádost a po předložení dokladu potvrzujícího účel pobytu vydá cizinecká policie. Občané SR navíc nemají povinnost hlásit orgánům cizinecké policie svůj pobyt na našem území, pokud se nejedná o trvalý pobyt. Pravidla pro získání povolení k trvalému pobytu se nezměnila a jsou prakticky shodná jako u ostatních cizinců, častější je však u občanů Slovenska soužití s českým státním občanem či slučování rodin.

Početně nejvýznamnější kategorií cizinců a zároveň skupinou silícího ekonomického, sociálního i demografického významu jsou cizinci pobývající u nás na vízum nad 90 dnů. Získání tohoto víza je totiž mnohem snazší než obdržení povolení k trvalému pobytu, a to i po zpřísnění imigrační legislativy v posledních letech. (Od 29. května 2000 byla zavedena vízová povinnost s Ruskem a Běloruskem, od 28. června 2000 s Ukrajinou, od 22. října 2000 byly vypovězeny bezvízové dohody s Kyrgyzstánem, Moldávií, Kazachstánem a Turkmenistánem). Již od roku 1995 se jejich počet udržuje na zhruba trojnásobku počtu cizinců s uděleným povolením k trvalému pobytu. Cizinci s uděleným povolením k trvalému pobytu jsou zahrnuti zároveň v evidenci zahraniční migrace statistickými orgány na základě registrace trvalého pobytu, proto o nich existují i podrobnější demografické údaje.

Statistika zahraniční migrace vedená Českým statistickým úřadem a data o zahraniční migraci Ministerstva vnitra neposkytují tedy srovnatelné údaje, nelze je propojit, neboť jsou postaveny na odlišném výkladu samotného pojmu migrace a na odlišných principech. Teprve legislativní úpravy z roku 2001 poněkud přiblížily migrační situaci v ČR skutečnosti, i když uváděné počty migrantů nelze považovat za přesné.

VNITŘNÍ MIGRACE

Vnitřní migrace byla v ČR založena až do roku 2000 na evidenci změny obce trvalého bydliště českých občanů i cizinců majících zde trvalý pobyt; nově se od roku 2001 sleduje i vnitřní migrace cizinců pobývajících v ČR na základě udělení víza nad 90 dnů pobytu, kteří se na našem území zdržují déle než rok, a osob s uděleným azylem. Stěhování uvnitř obcí není do statistiky vnitřní migrace zahrnuto,

s výjimkou změny bydliště obyvatelstva v Praze, kde se sleduje od roku 1992 stěhování mezi urbanistickými obvody (do roku 1991 to bylo stěhování mezi správními obvody).

Vývoj migrace navazoval i v 90. letech na dlouhodobý trend poklesu migrační mobility, který lze v Česku pozorovat od skončení velkých migračních přesunů spojených s osídlováním pohraničí a později s rozvojem průmyslových oblastí. Ekonomická a sociální transformace, která vedla k růstu diferencí životní úrovně mezi velkými regiony, k rostoucím rozdílům v zaměstnanosti a k příjmové diferenciaci regionů, nebyla dostatečným stimulem k větší intenzitě stěhování. Nesplnily se předpoklady, že migrací se budou vyrovnávat měnící se požadavky na pracovní síly a migrace tak bude přispívat k vyrovnávání životní úrovně regionů. K tradiční neochotě obyvatelstva měnit své bydliště a k vazbám na domácí prostředí se ještě přidala i skutečnost, že pro bezproblémové stěhování ani po deseti letech nebyly vytvořeny základní podmínky – především existence volného trhu s byty a jejich relativní dostupnost, jednoduchá pravidla v bytové legislativě a stabilita a perspektivní rozvoj ekonomických subjektů.

Klesající objem stěhování, především na větší vzdálenosti (mezikrajská, ale i meziokresní migrace), charakteristický pro první polovinu 90. let, se od roku 1995 stabilizoval. Zatímco v letech 1990–1993 se ročně průměrně stěhovalo kolem 250 tis. osob, v letech 1994–1995 představoval objem migrace jen 207 tis. osob a v letech 1996–1997 dokonce klesl pod 200 tis. osob. V následujících dvou letech nastalo mírné oživení migrační mobility, ale v roce 2000 se opět stěhovalo méně než 200 tis. osob, objem migrace byl o 17 % nižší než v roce 1993. Relativní podíl krajského stěhování po poklesu začátkem 90. let přitom zůstával od roku 1992 poměrně stabilní, tvořil necelou čtvrtinu objemu stěhování, také podíl stěhování mezi okresy v kraji se pohyboval kolem pětiny objemu migrace. Podle nové krajské organizace platné od 1.1. 2000 jsou samozřejmě příslušné relace stěhování mezi kraji a okresy rozdílné – s větším počtem krajů se zvýšil i podíl mezikrajské migrace na úkor meziokresní. Většina lidí se stěhovala na kratší vzdálenosti; stěhování mezi obcemi v rámci okresů se pohybovalo od maxima 104 tis. osob v roce 1990 přes minimum 78 tis. migrantů v roce 1996 až k 83 tis. v roce 2000, což představovalo více než dvě pětiny objemu migrace. Přičteme-li k tomu i stěhování mezi urbanistickými obvody v Praze, znamenalo to 55 % všech pohybů – tedy prakticky stejně jako v předchozích letech. Zatímco však od roku 1997 počty stěhujících se mezi obcemi v rámci okresů mírně rostly a podíl na objemu osciloval znovu nad 40 %, intenzita stěhování v rámci urbanistických obvodů Prahy zvolna klesala; od roku 1993, kdy se v Praze přestěhovalo téměř 41 tis. osob, klesl počet stěhování na necelých 27 tis. osob, tedy ze 17 % na 13 % celého objemu migrace.

Objem vnitřního stěhování se udržuje od roku 1995 na úrovni kolem 200 tis. migrantů

Tab. 7.7: Objem vnitřního stěhování podle typů administrativních jednotek

Typ stěhování	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ³	Index 1999/1993
Absolutní počet (v tis.)												
Objem stěhování v ČR celkem ^{1,4}	267,2	245,0	247,9	241,3	210,2	203,9	195,6	197,2	203,7	201,5	199,7	84
Z kraje do kraje	71,3	61,8	58,5	57,3	50,7	49,2	46,2	46,9	48,9	48,6	57,3	85
Z okresu do okresu v kraji	59,4	54,4	52,9	49,0	43,4	42,4	40,0	40,8	41,5	41,9	32,6	86
Z obce do obce v okrese	104,4	101,4	100,8	94,2	82,1	80,7	78,3	79,9	83,6	82,4	83,1	88
Uvnitř hl. m. Prahy ²	32,1	27,4	35,7	40,8	34,0	31,6	31,1	29,6	29,7	28,6	26,7	70
Struktura objemu stěhování (v %)												
Z kraje do kraje	26,7	25,2	23,6	23,8	24,1	24,1	23,6	23,8	24,0	24,1	28,7	101
Z okresu do okresu v kraji	22,2	22,2	21,3	20,3	20,7	20,8	20,5	20,7	20,3	20,8	16,3	103
Z obce do obce v okrese	39,1	41,4	40,7	39,0	39,0	39,6	40,0	40,5	41,1	40,9	41,6	105
Uvnitř hl. m. Prahy ²	12,0	11,2	14,4	16,9	16,2	15,5	15,9	15,0	14,6	14,2	13,4	84
Objem stěhování v ČR na 1 000 obyv.	25,8	23,8	24,0	23,4	20,3	19,7	19,0	19,1	19,8	19,6	19,4	105

¹Celkový objem včetně stěhování mezi obvody Prahy, v letech 1990–1991 i včetně stěhování mezi obvody Brna a Plzně.

²Migrace v Praze v letech 1990–1991 sledována mezi správními obvody, od roku 1992 mezi urbanistickými obvody.

³V roce 2000 je objem stěhování mezi kraji a mezi okresy v krajích nesrovnatelný s minulými roky (nové krajské členění se 14 kraji); srovnatelný je však součet obou údajů.

⁴Předběžné údaje za rok 2001: objem vnitřního stěhování 204,6 tis. osob.

V případě Prahy však budou rozdíly mezi evidovanou migrací a skutečnou mobilitou zřejmě zvláště významné. K poklesu objemu stěhování mezi urbanistickými obvody Prahy přispívá totiž více faktorů: na skutečné migraci se zde podílejí přechodné pobyty v pronajatých bytech a ubytovacích zařízeních různého typu; v důsledku nefungujícího bytového trhu, nedostatku finančně přístupného bydlení a přežívajících praktik spojených s přidělováním obecních a státních bytů má řada lidí ve skutečnosti jiné bydliště, než ve kterém je formálně přihlášena. S poklesem objemu stěhování uvnitř Prahy souvisí i rostoucí počet vystěhovaných z Prahy do příměstských regionů, kam je často

situována nová individuální bytová výstavba (levnější pozemky), mnozí z „Pražanů“ se stěhují do blízkého okolí hlavního města, kde mohou snadněji získat volný a finančně dostupnější byt nebo domek.

Již od roku 1992 má Praha s příměstskými okresy Praha-západ a Praha-východ záporné saldo migrace a migrační bilance Prahy s těmito okresy se stále zhoršuje. Ve druhé polovině 90. let měla Praha záporné migrační saldo téměř se všemi okresy Středočeského kraje. V roce 2000 v Praze úbytek migrací se Středočeským krajem činil téměř 5 tis. osob, hlavně z důvodu poklesu počtu přistěhovaných osob.

Častější stěhování z velkoměst do jejich zázemí se postupně objevilo také v Brně a v Plzni, méně zřetelné byly tyto tendence v Olomouci, Liberci, Hradci Králové a Českých Budějovicích; poslední tři jmenovaná města však již několik let nedosahují hranice 100 tis. obyvatel. U měst, která nemají postavení samostatného okresu, lze na suburbanizační tendence usuzovat jen velmi opatrně na základě záporného migračního salda velkoměsta samotného a migračních přírůstků měst a obcí v blízkém okolí, neboť v rámci uvedených čtyř okresů není migrace běžně publikována směrově. Ostrava se svými specifickými ekonomickými a sociálními problémy a charakteristickým městským osídlením v zázemí zatím stála stranou tohoto vývoje, stěhování se zázemím bylo spíše výměnného charakteru; i v Ostravě však obyvatelstva migrací ubývalo.

Tab. 7.8: Migrační výměna obyvatelstva velkoměst s okresy v jejich zázemí

Město (okresy v zázemí)	Ukazatel	1990	1993	1995	1997	1998	1999	2000
Hl. m. Praha	obrat	4 410	3 806	3 568	3 735	4 540	4 866	5 113
(Praha-východ, Praha-západ)	saldo	272	-250	-850	-1 479	-2 430	-2 690	-3 123
Brno	obrat	2 666	2 163	2 098	2 269	2 126	2 329	2 060
(Brno-venkov)	saldo	468	-71	-468	-647	-556	-617	-766
Plzeň	obrat	2 139	1 690	1 568	1 518	1 684	1 727	1 807
(Plzeň-jih, Plzeň-sever)	saldo	185	16	-208	-388	-458	-567	-523
Ostrava	obrat	5 513	4 625	3 922	3 554	3 920	3 950	3 637
(Frýdek-Místek, Karviná, Opava, Nový Jičín)	saldo	-23	-537	-354	-428	-438	-364	-319

Poznámka: Znaménko mínus u salda znamená migrační ztrátu velkoměsta ve prospěch sousedních okresů.

**Pouze Středočeský kraj
má vyšší přírůstky
obyvatelstva
stěhováním, a to
především na úkor
Prahy**

Nové správní uspořádání platné od roku 2000 na základě vývoje migrace posledních let jen potvrdilo charakteristické rysy diferenciací velkých regionů. K oblastem (tzv. NUTS 2) se stabilně vysokým migračním obrátem a s nejvyšší migrační efektivitou (poměr absolutní hodnoty migračního salda a migračního obrátu, vyjádřený v procentech), kde přitom ale nastaly v 90. letech významné změny ve směrech stěhování a tedy v orientaci migračního salda, patřily Střední Čechy s největšími přírůstky a Praha s nejvyššími migračními úbytky. Tyto regiony vytvářejí totiž jediný vzájemně silně provázaný ekonomický prostor. Vysokou migrační účinnost vykazovala též Moravskoslezská oblast, což však bylo způsobeno velkým rozdílem počtu přistěhovaných a vystěhovaných při nízkých počtech migrantů. Nejnížší migrační mobilita byla potvrzena v regionech stabilizovaného usedlého obyvatelstva jižní Moravy a Českomoravské vrchoviny (Jihovýchod) a v oblasti Střední Morava. Tyto regiony spolu s oblastí Severovýchod, podobně jako o něco migračně aktivnější jižní, západní a severní Čechy (oblasti Jihozápad, Severozápad) se vyznačovaly poměrně vyrovnaným, avšak nízkým počtem přistěhovaných a vystěhovaných, tedy velmi nízkým migračním saldem a malým obrátem, a tím i nízkou efektivitou migrace. Potvrdilo se, že kromě Prahy a středních Čech a severní Moravy větší regiony (oblasti) zůstávají v podstatě migračně uzavřeny. Frekvence stěhování na menší vzdálenosti, na úrovni nových krajů, byla vyšší pouze na severozápadě Čech, kde v Ústeckém kraji šlo při obrátu téměř 9 tis. osob a téměř nulovém saldu o migraci výměnného charakteru, a v Karlovarském kraji, kde při nízkém obrátu 4,6 tis. osob a větších migračních úbytcích obyvatelstva (saldo -625 osob) bylo dosaženo 17 procentní účinnosti migrace.

Protože kraje Středočeský a Hlavní město Praha jsou v územní hierarchii zároveň kraji i oblastmi, vykazovaly tyto regiony také na krajské úrovni nejvyšší migrační mobilitu. Rovněž Moravskoslezský kraj je zároveň samostatnou oblastí a jeho specifická migrační situace byla výjimečná i na krajské úrovni: po Praze vykazoval druhé nejvyšší úbytky obyvatelstva stěhováním (2,3 tis. osob) při nejvyšší účinnosti (31,2 %).

Podobně jako v minulých letech, i v roce 2001 zůstaly trendy vnitřní migrace na úrovni velkých regionů (krajů) zachovány. Největší přírůstek, 5,3 tis. osob byl zaznamenán ve Středočeském kraji, největší úbytky v Moravskoslezském kraji (-2,4 tis. osob) a v Praze (-2 tis. osob). Kladné migrační saldo měly v tomto roce ještě Jihočeský, Plzeňský, Zlínský, Pardubický a Liberecký kraj, ale jednalo se vždy jen o několik stovek osob (nejvíce Jihočeský, 456 osob). Také migrační úbytky ostatních krajů nedosahovaly vysokých hodnot (v Karlovarském kraji úbytek 626 osob).

Tab. 7.9: Vnitřní stěhování mezi oblastmi České republiky v roce 2000

Oblast (NUTS 2)	Kraje (NUTS 3) zahrnuté v oblasti	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Saldo	Obrat	Účinnost (v %) ¹
Hlavní město Praha	Hl. m. Praha	9 197	12 799	-3 602	21 996	16,4
Střední Čechy	Středočeský	13 089	7 248	5 841	20 337	28,7
Jihozápad	Jihočeský, Plzeňský	4 918	4 452	466	9 370	5,0
Severozápad	Karlovarský, Ústecký	5 248	5 884	-636	11 132	5,7
Severovýchod	Liberecký, Královéhradecký, Pardubický	6 248	6 059	189	12 307	1,5
Jihovýchod	Jihomoravský, Vysočina	5 115	5 245	-130	10 360	1,3
Střední Morava	Olomoucký, Zlínský	4 537	4 379	158	8 916	1,8
Moravskoslezsko	Moravskoslezský	2 520	4 806	-2 286	7 326	31,2

¹Účinnost migrace neboli migrační efektivita je poměr absolutní hodnoty migračního salda a migračního obratu, vyjádřený v procentech.

Poznámka: Podle klasifikace Evropské unie z roku 1990 (La Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques – NUTS) byly vytvořeny s platností od 1.1. 2000 územní jednotky NUTS 2 (8 oblastí); označení NUTS 3 se používá pro současné kraje, NUTS 4 pro okresy, NUTS 5 pro obce. Celé území České republiky je v této hierarchické klasifikaci ve skupině NUTS 1.

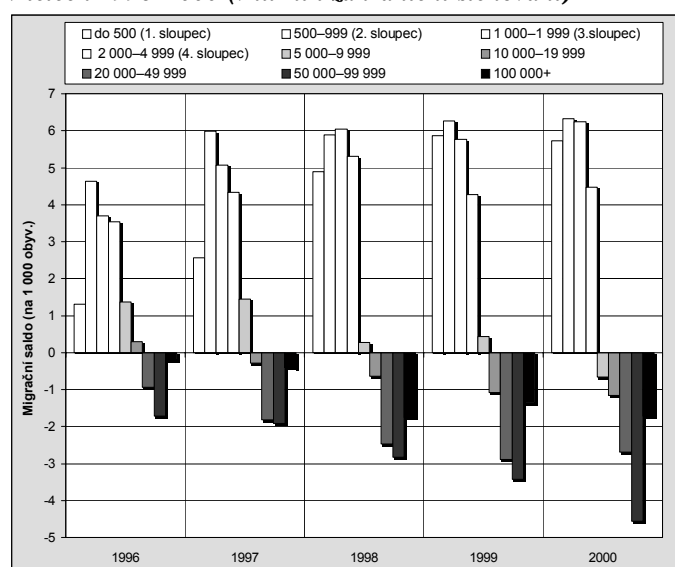
Novými charakteristickými rysy vnitřní migrace se v 90. letech stalo zastavení a posléze i snižování koncentrace obyvatelstva a nástup suburbanizačních procesů. Změnily se preference stěhování obyvatelstva z hlediska velikostních skupin obcí a zároveň i směry stěhování. Již od počátku 90. let lze pozorovat postupné zpomalování koncentrace obyvatelstva do větších sídel. Nejprve byly pozorovány migrační úbytky u měst ve velikostní skupině 50–100 tis. obyvatel, zatímco ve velkoměstech s více než 100 tis. obyvatel a v menších městech do 50 tis. obyvatel začátkem 90. let obyvatelstva migrací ještě přibývalo. Obce zaznamenávaly migrační přírůstky (kromě nejmenších do 500 obyvatel).

Od roku 1994 stěhování ubývalo také obyvatelstva středně velkých měst s 20–50 tis. obyvateli, od roku 1995 i obyvatelstva měst od 10 do 20 tis. obyvatel a v roce 1996 se migračně ztrátovou stala i kategorie velkoměst nad 100 tis. obyvatel. V období 1997–2000 se migrační úbytky týkaly celého souboru měst s více než 10 tis. obyvateli, přičemž relativně nejvíce ztrácela města s 50–100 tis. obyvatel (v roce 2000 v nich činil úbytek migrací 4,6 osob na 1 000 obyvatel). V roce 1999 byl poprvé zaznamenán úbytek obyvatelstva migrací také v obcích s 5–10 tis. obyvateli.

Opačně se vyvíjela migrační bilance v obcích do 5 tis. obyvatel. Nejvyšší migrační přírůstky měly obce s 500–999 obyvateli, v nichž relativní přírůstek stěhování dosáhl maxima v letech 1999–2000 (6,3 osob na 1 000 obyvatel). Ve větších obcích intenzita migračního salda vzrůstala do roku 1998, od té doby oscilovala či klesala. Zvláštní vývoj lze sledovat u nejmenších obcí do 500 obyvatel; jejich dřívější migrační úbytky se od roku 1995 změnil v přírůstek, relativní migrační saldo dosáhlo maxima v roce 1999, kdy přírůstek činil téměř 6 osob na 1 000 obyvatel. Dekoncentrační tendence či migrační úbytky, jež se projevují od roku 1995 ve všech velikostních kategoriích měst, narůstaly po celou druhou polovinu 90. let, a to při téměř stabilním objemu migrace u malých a středních měst, zvýšeném objemu stěhování u měst s 50–100 tis. obyvateli a při snížení rozsahu migrace u velkoměst kromě Prahy. Vývoj objemu i salda migrace podle velikostních skupin obcí je však třeba hodnotit opatrně, protože v čase dochází v důsledku změn v počtech obyvatel k přesunům obcí do sousedních velikostních kategorií. U nejmenších obcí jsou jejich přírůstky možná vysvětlitelné i změnami tzv. druhého bydlení části městského obyvatelstva v trvalé bydliště (pobyt v rekreačních objektech po velkou část roku), zatímco byty ve městech jsou pronajímány nebo poskytovány dospělým dětem (týká se hlavně bytů v soukromém vlastnictví a družstevních ve velkoměstech).

Obecný trend migrační bilance, tedy rostoucí atraktivita obcí od 500 do 5 tis. obyvatel a dekoncentrační tendence u velkoměst, je v územním pohledu podstatně modifikován konkrétní polohou obcí. V zázemí velkých měst a uvnitř sídelních aglomerací narůstá význam suburbanizačních procesů, takže migrační přírůstky mají i nejmenší obce; naopak ve venkovských oblastech bez prosperující výroby nebo služeb, bez vyhovujícího dopravního spojení a bez možností zapojení do mezinárodních ekonomických aktivit obyvatelstva ubývá a jsou v nich migračně ztrátové jak města, tak malé i větší obce. Suburbanizační tendence, které jsou způsobeny také nerozvinutým trhem s byty, chybějícími cenově

Obr. 7.5: Migrační saldo podle velikostních skupin obcí v letech 1996–2000 (vnitřní i zahraniční stěhování)

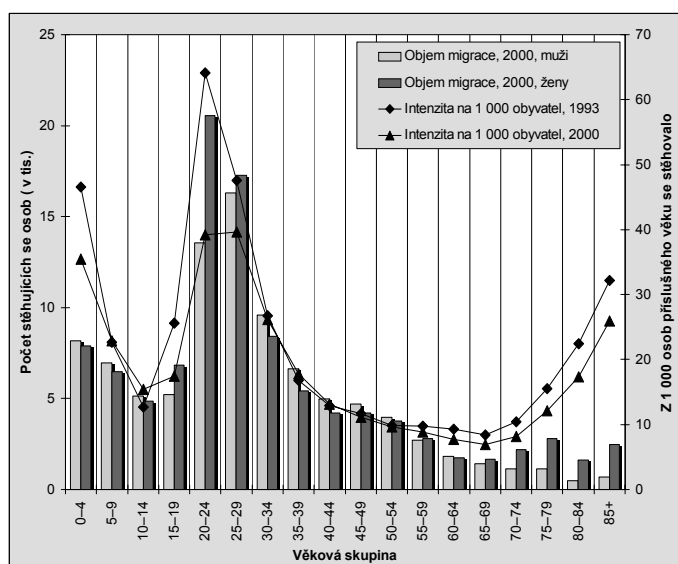
Větší obce a zejména velká města mají výrazné migrační ztráty

přístupnějšími byty ve městech a rostoucími rozdíly v cenách pozemků a nemovitostí uvnitř měst a v jejich zázemí, se nejdříve a v největší míře rozvinuly u hlavního města Prahy (viz tab. 7.8).

Tab. 7.10: Vnitřní stěhování (migrační saldo a objem) podle velikostních skupin obcí

Obce s počtem obyvatel	1995		1998		2000		1995	1998	2000
	Saldo	Objem	Saldo	Objem	Saldo	Objem	Saldo na 1 000 obyvatel		
–500	945	36 179	3 608	36 864	4 424	37 048	1,1	4,2	5,2
500–999	2 634	35 336	4 487	36 299	5 081	36 195	3,1	5,2	5,8
1 000–1 999	3 039	35 085	4 950	35 828	5 144	35 536	3,4	5,5	5,7
2 000–4 999	2 818	37 794	4 914	39 532	4 370	39 112	2,7	4,6	4,0
5 000–9 999	232	30 954	–376	30 752	–1 104	29 946	0,2	–0,4	–1,2
10 000–19 999	–1 062	26 732	–1 518	28 284	–1 641	28 581	–1,2	–1,6	–1,7
20 000–49 999	–2 397	35 841	–4 031	36 163	–3 890	34 958	–1,9	–3,1	–3,1
50 000–99 999	–3 204	29 134	–5 226	31 394	–6 387	32 189	–2,9	–4,2	–5,1
100 000+	–3 005	41 805	–6 808	39 326	–5 997	38 871	–1,2	–3,1	–2,8
z toho: Praha	–1 799	21 029	–4 573	21 891	–3 602	21 996	–1,5	–3,8	–3,0

Obr. 7.6: Objem a intenzita vnitřního stěhování podle věku v letech 1993 a 2000

Během 90. let se značně změnilo věkové složení migrantů. Pokles migrační mobility byl nejvíce patrný ve snížení intenzity migrace mladých lidí. Především v důsledku odkládání vstupu do manželství, jenž je provázen často stěhováním ženy za manželem, a celkově nižší úrovně sňatečnosti se intenzita stěhování snížila v širokém věkovém rozpětí 15–29 let, nejvíce však ve věku 20–24 let. Sňatek jako důvod stěhování uvádělo v roce 2000 necelých 8 % migrantů, zatímco v roce 1993 to bylo přes 9 %, samozřejmě při vyšších absolutních počtech. Intenzita stěhování se ve věkových skupinách 20–24 a 25–29 let téměř vyrovnala, u 20–24letých však byla ve srovnání s rokem 1993 více než o třetinu nižší. Méně často než v roce 1993 se stěhovaly také rodiny s malými dětmi a snížila se intenzita stěhování starších osob ve věku 60 a více let. Klesly rozdíly v podílech migrantů podle pohlaví – ve věku 15–24 let patrně hlavně vlivem nižší úrovně sňatečnosti dynamičtěji klesl podíl migrujících žen než mužů, vyšší mobilita se posunula do věku 25–29 let a 30–34 let, kde však již měli převahu stěhující se muži. Mírně se zvýšil (shodně u obou pohlaví o 2 body) podíl migrantů starších 60 let, ovšem při nižších počtech než v roce 1993 a při téměř dvojnásobné převaze migrujících žen (pětina migrujících žen byla v roce 2000 starší 60 let).

Malé obce v blízkosti velkých sídel zaznamenaly přírůstek obyvatel

Koncem 20. století lze u nás ve vývoji vnitřního stěhování pozorovat jednak trendy, jejichž kořeny tkví v poválečné migrační historii, jednak nové dekoncentrační a suburbanizační. Záporná migrační bilance se rozšířila od velkoměst až na úroveň souborů měst a obcí od 5 tis. obyvatel a přírůstky obyvatelstva zaznamenávaly menší obce, zejména od 500 do 2 tis. obyvatel. Novinkou v migračních trendech zejména druhé poloviny 90. let se staly suburbanizační tendence osídlení, projevující se zejména v Praze, Brně, ale i dalších velkoměstech, jež jsou ovšem vyvolány především ekonomickými podněty. Nižší úroveň nezaměstnanosti ve velkoměstech totiž při minimální nabídce volných bytů přímo ve městech je příčinou růstu atraktivity především menších obcí v zázemí velkoměst. Z bytových důvodů se stěhuje kolem 30 % osob, zatímco stěhování za prací, které mělo klesající trend, uvádělo jako důvod migrace v roce 2000 jen 6 % osob.

Dalším trendem migračního vývoje bylo i pokračující vylidňování špatně dostupných malých sídel, vzdálených od ekonomických center, která se měnila na sídla s rekreační funkcí. Rekreační objekty v nich slouží jako druhé bydlení pro určité vrstvy městského obyvatelstva (zejména v důchodovém věku), které zde žije přechodně větší část roku. Část dřívějších rekreačních objektů se však opět vrací k funkci trvalého bydlení.

Je nepochybné, že rozmanitost životních způsobů populace roste a že evidence stěhování na základě změny trvalého bydliště reprezentuje skutečnou mobilitu jen zčásti. Zvýšil se význam forem přechodné mobility – především přechodné bydlení a dojížděka do zaměstnání. Hlavně ve velkých městech bydlí řada lidí v podnájmech a ubytovnách a nejsou přihlášení k trvalému pobytu. I přes mnohé nedostatky však statistika vnitřní migrace ukazuje hlavní část celkové mobility obyvatelstva.